

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYESİ'NDE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM

DOĞANER, Yasemin*
TÜRKİYE/TURPIYA

ÖZET

Atatürk dönemi modernleşmesi, çağdaşı ülkelere göre oldukça farklı bir seyir takip etmiş ve bağımsızlığını kazanmamış pek çok ülke için model olmuştur. Muasır medeniyet seviyesinin hedef alındığı ve her alanda köklü bir değişimi gerçekleştiren Cumhuriyet Türkiye'si Atatürk'ün önderliğinde bu seyri kısa zamanda hayata geçirmiştir. Siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda yaşanan değişim, toplumun gündelik hayatında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiş, Türk vatandaşları bu anlamda uluslararası standartlara kavuşmuştur. Bunlardan bazıları olan giyim kuşam, dinî kurumlar, soyadı ve Hafta Tatili Kanun'u bu tebliğde topluma yansımaları bağlamında değerlendirilmiştir. Yapılan saha çalışması sonucunda değişimin, gündelik yaşamda kullanılabilirliği ölçüsünde daha rahat gerçekleştiği ve kolayca modern yaşamın bir parçası hâline geldiği söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin, başından itibaren modernleşme konusunda gösterdiği kararlılık ve izlediği yöntemdeki tutarlılık bu durumu pekiştiren bir etken olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Atatürk inkılapları, toplum, kültürel değişim, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

Modernization of Turkey in the Atatürk period had followed a different path than its coeval states and become a model for the ones being pent from liberty. The Republic of Turkey, aiming the highest level of civilization and making radical changes in every extent, has actualized that path under the leadership of Atatürk. The changes in the political, economic, cultural and social aspects has raised Turkish citizens to international standards. Some of those changes-clothing, religious institutions, surname and the law of working-days are interpreted in this report, as the reflections to the society. In the light of the field-search, it can be said that changes' practicability has made its getting into reality and becoming a part of modern life. The Republic of Turkey's determination and consistency upon modernization from the very beginning can also be recognized as the greatest factor of that.

---

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE.
e-posta: ydoganer@hacettepe.edu.tr

Key Words: Modernity, Atatürk's Reforms, society, cultural evaluation, Republic of Turkey.

Türkiye'nin değişimi konusu Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak iki dönemde incelenmekte ve; "ıslahat", "yenileşme", "Batılılaşma", "modernleşme", "çağdaşlaşma" vb. farklı terimlerle tanımlanarak kendine özgü özellikleri hakkında tespitler yapılmaktadır. Şüphesiz Atatürk dönemi O'nun önderliğinde Türkiye'deki sosyo-kültürel değişimin ivme kazandığı bir dönemdir. Osmanlı kültürel öğelerinin yerini üniter yapının gerektirdiği millî öğelere bırakması Türk tarihi açısından önemli bir değişimi göstermektedir. Konunun teorik çerçevesi derinlemesine incelenmiş olmakla birlikte bu değişimin Türk halkı üzerinde yaptığı etkiler üzerinde pek fazla tartışılmamış bir alan olarak kalmıştır. Daha önce doktora tez çalışmamız sırasında yaptığımız bir saha çalışması ile Atatürk inkılaplarının topluma nasıl yansıdığı konusu cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık etmiş o sırada 65 yaş ve üzerindeki kişilere bir anket ve mülakat yapılarak incelenmiş ve sonuçları basılmamış olan tez çalışmasında değerlendirilmiştir¹. Daha önce herhangi bir yerde yayınlanmayan bu sonuçların yalnız bir kısmını bu kongre vesilesiyle burada değerlendirmeyi uygun gördük. Bu tebliğde oldukça geniş bir alanı kapsayan Atatürk dönemindeki modernleşme eksenli değişim konusu, sürenin kısıtlı oluşunun da etkisiyle sınırlandırılarak giyim kuşam, dini kurumlar, soyadı ve hafta tatili kanununun kabulü vb. toplumun gündelik yaşamını yakından etkileyen sosyo-kültürel konularla sınırlı tutulacaktır.

Bu anlamda Türkiye'de yaşanan kültürel değişimi gözlemlemek amacıyla örnek olarak seçilen Ankara il merkezi ve Ayaş, Bala, Haymana ve Polatlı gibi civar ilçelerde uygulanan saha çalışmasında 351 kişiye 34 sorudan oluşan bir anket ve onu tamamlayıcı mülakat yapılmıştır. Sosyoloji biliminin metod ve tekniklerine uygun olarak hazırlanan anket formunun hazırlık aşamasında güvenilirliğinin sağlanması için gerekli görüşmeler yapılmış ve pilot çalışma yapılarak doğabilecek mahzurların giderilmesine çalışılmıştır.

Atatürk inkılaplarının Ankara örneğinde topluma yansımaları ölçmek amacıyla uygulanan anket, konusuna göre altı bölümden oluşmaktadır. İlk sekiz sorudan oluşan birinci bölümde anket uygulanan kişinin sosyo-kültürel durumuna ilişkin veriler alınmaktadır. 9-14. sorulardan oluşan ikinci bölümde Medeni kanunun kabulüne ilişkin sorular bulunmaktadır. Üçüncü bölümde 15-20. sorularda din ve laiklik konusu, dördüncü bölümde 21-27. sorularda eğitim konusu, 28-35. soruların bulunduğu beşinci bölümde kültürel ve toplumsal

---

¹ Bu konuda geniş bilgi için **bkz.:** Yasemin Doğaner, (2002), **Atatürk İnkılaplarının Topluma Yansıması –Ankara Örneği–**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

alandaki yapılan inkılaplar ve son bölümde de inkılabın metoduna ilişkin değerlendirme soruları bulunmaktadır.

Bahsedilen ilçelerin seçilmesinde nüfus yapılarının birbirlerinden ayırıcı özelliklere sahip olmasına dikkat edilmiştir. İlçelerdeki anket çalışmalarına paralel olarak Ankara'nın merkezinde de Bahçelievler, Küçükcesat, Seyranbağları, Ayrancı, Ümitköy ve Kızılay semtlerinde 150 kişiye anket uygulanmıştır. Merkezde bu semtleri seçmemizin nedeni, bu yerlerin büyük bir kısmının Ankara'nın eski yerleşim yerleri olmalarının yanı sıra sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi yüksek yerleşim yerleri olmasıdır. Bir başka deyişle şehirli ve inkılapların yapıldığı dönemi kısmen yakından gözlemlemiş insanların düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Anketten elde edilen veriler sosyal bilimler için düzenlenmiş bir program aracılığıyla değerlendirilmiş ve tüm sorulara verilen cevapların oranı frekans analizi yapılarak tespit edilmiştir. Değerlendirme aşamasında istatistik metodu kriterleri kullanılarak standart hata payının en aza indirilmesi hedeflenmiştir.

Ankara ili ve ilçelerinde gerçekleştirilen anketimize katılan 351 kişiden % 42'si Ankara'nın merkezinde % 58'i ise ilçelerinde ikamet etmektedirler. Buna göre anket uygulananların çoğunluğu ilçelerde yaşamaktadır. Bu durum farklı kesimlerin tutumlarını tespit etmek amacıyla tercih edilmiştir.

65 yaş ve üzerindeki kişilere uygulanan ankete katılanların yaş ortalamaları 65-75 arasında % 70 oranında yığılma göstermektedir. Bununla birlikte ankete katılan en yaşlı kişi 96 en genç katılımcı ise 65 yaşındadır. Ankete katılanların İnkılapların en yoğun olarak yapıldığı 1923-1930 arası dönemde doğmuş oldukları anlaşılmaktadır.

Ankete katılanların meslekî dağılımı ise % 26 ev kadını, % 23 memur, % 21 çiftçi, % 19 esnaf, % 8 işçi ve % 3 oranında diğer başlığı altında değerlendirilen işadami, politikacı ve zanaatkarlar şeklinde sıralanmaktadır. İşçi ve memurlar sabit gelirli başlığı altında % 31 oranında en yoğun meslek grubunu teşkil etmektedir.

Eğitim durumuna bakıldığında ise % 44 oranında ilkokul mezunu ilk sırayı alırken, bunu % 16 ile okuma yazma bilmeyenler, % 14 okuma yazma bilen ancak ilkokul mezunu olmayanlar, % 9 yüksekokul, % 7 ortaokul, % 5 lise ve % 3 oranında lisansüstü eğitim görenler takip etmektedir. Genel olarak eğitim durumunun % 76'sının ilkokul ve altı eğitimden oluştuğunu görmekteyiz. Şehir merkezinde eğitim seviyesi ilk ve orta derecede eşit oranda dağılım göstermesine rağmen ilçelerde daha ziyade ilkokul ve altı eğitim düzeyinde yığılma görülmektedir. Cumhuriyet'in modernleşme çizgisinde üzerinde en çok vurgu yapılan konulardan biri eğitim olmasına karşın, anket sonuçlarında eğitim düzeyinin düşük olması düşündürücüdür.

Eğitimin halkın inkılapları benimsemesindeki etkisi kırsal kesim ile şehir arasında bulunan eğitim düzeyi farklılığında kendisini hissettirmektedir. Ancak burada şunu da belirtmeliyiz ki, kırsal kesimle merkez arasında cevaplamalarda görülen ayrımın yüzde yüz geçerli olduğunu söylemek fazla iddialı olacaktır. Şöyle ki, ulus devletin modern vatandaş ve ulus bilinci yaratmada geldiği noktada, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki köylü ve şehirli kesim arasındaki ayrım artık yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Bugün iki kesim arasındaki imkânların eşit düzeylere gelmesi de bunda etkili olmaktadır. Genel olarak anket çalışmasından bu şekilde söz ettikten sonra dönemin örnek inkılap hareketlerine ve bu alanlardaki değişimin yansımalarına değinilebilir.

1. Şapka Kanunu ve Kılık Kıyafete İlişkin Düzenlemeler

Atatürk inkılapları arasında yer alan **Şapka Kanunu** ve kılık kıyafete ilişkin düzenlemeler halkın günlük yaşamında önemli bir değişimi simgelemektedir. Toplumun kılık kıyafetine ilişkin yenilik yapılması gereksinimi batılılaşma ile birlikte ortaya çıkmış, çoğunlukla devlet memurlarının giyim kuşamlarından başlamak üzere batılı toplumlarca benimsenen giyim şekli Türklerin de hayatına girmeye başlamıştır. Aslında kılık kıyafetle başlayan bu hareket ciddi bir zihniyet değişimini hedeflemektedir. Başka bir deyişle yeni kurulan Cumhuriyet'in her alanda başlattığı yeni anlayış ve yapılanma, kılık kıyafete de yansımıştır.

25 Kasım 1925'teki Meclis oturumunda 671 Sayılı **Şapka İktisası Hakkındaki Kanun** kabul edilmiştir. Kanunun birinci maddesine göre “*TBMM üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler Türk milletinin giymiş olduğu şapkayı giymek zorundadır. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar.*”²

Şapka Kanunu'na kadar fesle dolaşan Türk halkı için şapkalı olmak hoş karşılanan bir durum değildi ve şapka Türkler tarafından ancak Avrupa ülkelerine yapılan geziler sırasında giyilmekte ve İstanbul'daki azınlıklara özgü bir başlık olarak görülmektedir.³ **Şapka Kanunu** çıkarılmadan önce *fes* yerine

² **Şapka İktisası Hakkında Kanun: Madde 1:** TBMM azaları ile idarei umumiye ve hususiye ve mahalliye mensup memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisat etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet men eder. **Madde 2:** İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır. Madde 3: İşbu kanun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur. **TBMM Zabıt Ceridesi**, 25 Kasım 1341 (1925), C. XIX, Devre II, s. 231.

³ Şapkanın İstanbul'da Türkler için oldukça yadırganan bir durum olduğu Refik hâlit'in anılarında şu şekilde geçmektedir: “Şapka kalıplanır mı imiş, kalıplanmaz mı? Öyle öğrendik ki. Ama akla gelmeyecek bu idi, ne tayyare, ne otomobil: Ayestefanos'un şapkalı ahalisine birgün taş çıkartacağımız. Onlar, bahsettiğim tarihte bizim neslimize bir tuhaf bakarlardı; biz de aralarında tuhaf vaziyette kalırdık. Trenden indik mi ecnebi bir memlekete, en aşağı Atina'ya gelmiş gibi olurduk. Refik hâlid Karay, (1990), **Bir Ömür Boyunca**, İstanbul: İletişim Yay.,s. 62; Şapka

şapka giyen bir öğrenci oldukça zor durumda kalabilmekteydi.⁴ Bundan başka başı açık gezmek de hoş görülen bir durum değildi. İkinci Mahmut döneminde *kavuğun* yerini alan *fes* bir ilerilik simgesi olarak görülürken, Atatürk döneminde *şapka* karşısında muhafazakârlığın ifadesi olmuştu. İslami geleneğin bir unsuru olarak görülen *fes* dinî bir kıyafet değildi. *Fesin* dinle olan ilgisi, kenar çıkıntısı olmayan bu başlığın, başın örtülü olarak kılınması gereken namaz sırasında alnın secdeye geldiğinde yere dokunması gereğinden kaynaklanıyordu. Öte yandan, Hz. Muhammed'in "Güneşe dönük savaşıacaksınız." sözü, cesaretsizlikten kaçınmak anlamında değil de, baş giysisindeki güneş siperine izin vermeyen bir emir gibi kabul edildiği için kenarlı *şapkaya* karşı çıkmıştır.⁵

Şapka Kanunu ile birlikte Türk vatandaşlarına *şapka* giyme zorunluluğunun getirilmesi, Türk kamuoyunda herhangi bir eleştiriye yer vermeksizin ele alınmasına rağmen, Batılı gözlemciler için bu değişim çok ilgi çekici bulunarak farklı yorum ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Henüz **Şapka Kanunu** çıkmadan önce kamuoyunda *şapka* giyme konusundaki eğilimin artması üzerine, İngiliz **Manchester Guardian** gazetesinde, başlıkları değiştirmenin kafaları değiştirmekten kolay olduğu söylenerek, yeni Cumhuriyetçilerin kafasının eski Osmanlı kafasından farklı olup olmadığından emin olmadıkları ifade edilmektedir.⁶ **The Illustrated London News** gazetesinde ise *şapka*'nın *fesin* yerini aldığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın moda konusunda da söz sahibi olduğu belirtilmektedir. Türklere *şapka* giydirmenin zorunluluğunun getirilmesini alışılmamış bir durum olarak nitelendiren gazete, yine de *şapkanın* Türkiye'de kalıcı olacağını ve bu durumun çok tuhaf sonuçlar meydana getirdiğini de eklemektedir.⁷ Genel olarak İngiliz basınında Türkiye'deki kılık kıyafete ilişkin düzenlemeleri, modernleşme ve batılılaşmanın bir gereği olarak ele alan haberlerin yanı sıra, bir gün içinde yerleşik bir geleneği ortadan kaldırmanın

---

giyme konusunda olumsuz diğer bir örnek için bkz: Rıza Nur, (1991), **Hayatım ve Hatıratım I Dr. Rıza Nur Kendini Anlatıyor**, İstanbul: İşaret-Ferhat Ortak Yay., s. 285.

⁴ 1925 yılının ilk günlerinde İzmir'de Kolejde okuyan bir öğrenci kampüs içinde *şapka* ile dolaştığı için tüm şehirde büyük heyecan oluşmuş, *fesin* yerine *şapkanın* geçeceği iması dahi dinden çıkmanın işareti olarak görülmüştür. *Şapka* giyen öğrenci kütüphaneden çıkarken, başını dışı ağırtırmuşcasına bandajla sarmak zorunda kalmıştır. Gözlemci hiçbir şekilde Türkiye'de *şapka* giymenin hoş karşılanmadığını ifade etmektedir. Bkz: Richard D. Robinson, (1963), **The First Turkish Republic**, Harvard University Press, Cambridge, p. 84.

⁵ Paul Gentizon, (1993), **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, Çev: Fethi Ülkü, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay., s. 93.

⁶ Mustafa Yılmaz, (1993), **British Opinion and the Turkish Republic**, University of Manchester Department of Middle Eastern Studies Ph Thesis, p. 105.

⁷ Haberde ayrıca Ankara'da sıradan bir Türk vatandaşının alışılmamış bir biçimde şalvar, sarı gömlek, kırmızı kuşak ve bezden bir keple dolaştığı ve meşhur bir İngiliz müzikalindeki komik oyuncuya benzediği belirtildikten sonra, İzmir'de sokakta pamuklu uzun gömlek, lastik pabuç ve kasket ile gezen bir vatandaşın Belediye yetkililerince engellendiği, bir Anadolu Türk'üne *şapka* giydirmenin makul bir fikir olmadığı ve kırmızı kuşak ile *şapkanın* yan yana gelemeyeceği ifade edilmektedir. **The Illustrated London News**, December 26, 1925.

mümkün olmayacağı, bu hareketin kendiliğinden gelişmediği ve yabancı Avrupalı modellerden kopyalanarak alınanları zorla kabul ettirmenin doğru olmadığı, bu durumun Mustafa Kemal'in pozisyonunu sarsabileceği, yapılanların oldukça hızlı bir seyir takip ettiği ve bu sırada vatandaşların görüşlerinin ön planda tutulmadığı, Türkiye'nin dışarıya karşı tutumlarında yumuşak bir tavır sergilemesine karşın içeride oldukça sert bir politika yürüttüğü vb. pek çok haber ve yoruma da yer verilmiştir.⁸ Erkek giyimi üzerindeki bu değişikliğin kadın giyimine de yansıtacağı ve kadınların da kısa süre içinde çarşaftan kurtulacağı ve Batılı kız kardeşleri gibi giyinecekleri de belirtilenler arasındadır.⁹ Şapka kanununun üzerinden bir süre geçtikten sonra yapılan yorumlarda da “şapkanın altındaki beynin içindekilerin dikkat çekici bir biçimde değiştirilmesine” vurgu yapılarak bütün bunların gerçek bir reformun ve yeniden doğuşun işareti olduğu belirtilmektedir.¹⁰

Bunlardan başka Batılı yazarların şapka kanunu karşısındaki yaklaşımlarının daha soğukkanlı olduğunu söylemek mümkündür. Bisbee'ye göre “*Türkler için şapka giymek bir yıldız değildi, bu öncelikle doğudan batıya değil, geçmişten geleceğe kültürel kökenlerinin psikolojik naklidir.*”¹¹ Lewis ise “*Türklerin kıyafetleri özellikle de başlarına giydikleri başlık onları büyük ölçüde Hristiyanlardan ayırt eden şey anlamına gelmekteydi.*”¹² diyerek konunun kültürel boyutuna vurgu yapmaktadır.

Batılıların gözünde şapka kanununun kültürel boyutunun yanı sıra bir de ekonomik boyutu bulunmaktadır. Fesin kaldırılmasından sonra şapka ihtiyacını karşılamak üzere önemli bir pazar oluşmuştur. Gazi İzmir'e ulaşmadan dükkânlardaki şapka stokları tükenmiştir ve o geldiğinde etrafında fesli kimseye rastlamamıştır. Bir kişinin en az üç dört tane şapkaya ihtiyacı olacağı hesaplanarak bu talebin şapka üreticileri için önemli bir fırsat olduğu dile getirilmiştir.¹³

Öte yandan, eski battaniye ve çuvalların dahi kullanıldığı şapka imalathanelerine önemli bir yükseliş fırsatı da verilmiş oluyordu. Hatta şapka satışları konusunda başlangıçta bazı spekülasyonlar yapılmış, ancak hükümetin aldığı önlemlerle fiyatlara belli standartlar getirilmiştir.¹⁴

⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Yılmaz, a. g. e, s. 105-110.

⁹ **The Illustrated London News**, January 2, 1926.

¹⁰ Aynı yerde fesin kaldırılması ile birlikte eski zamanlardaki gösterişli resmin kaybedilmesinin de esef edilecek bir mesele olduğu ifade edilmektedir. **The Spectator**, January 11, 1930, p. 50.

¹¹ Eleanor Bisbee, (1951), **The New Turks Pioneers of the Republic 1920-1950**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p. 21.

¹² Geoffrey Lewis, (1959), **Turkey**, London: Ernest Benn Ltd, p. 89.

¹³ **The Economist**, November 7, 1925.

¹⁴ **The Illustrated London News**, December 26, 1925.

Devlet'in yüksek kademelerindeki kişilerin önderliğinde giyilmeye başlanan şapkanın halk için ekonomik yönü de oldukça önemliydi. Öncelikle ülkede şapka imalatı yapan Hristiyanlara yönelik birkaç imalathane bulunmaktaydı ama onlar da ülkeden çıkarılmış oldukları için şapka bulmak oldukça zordu. Ülkede bir an önce şapka imaline geçilmesi gerekmiştir. Çünkü fese göre daha pahalı bir başlıktı ve modaya göre bir kişinin birden fazla şapkasının olması gerekliydi.¹⁵ Bu konuda düşünülen ilk tedbir, Hereke ve Feshane fabrikalarının kalıplarda değişiklik yaparak şapka imalatına geçmesi, şeklinde olmuştur.¹⁶ Fes üreticilerinin kenarlı şapka üretmeye başlamasıyla fes ihtiyacının bir kısmı buralardan karşılanmıştır.¹⁷

İlk günlerde İzmir civarında bulunan ülke dışına çıkarılmış bir Ermeni'nin şapka dükkânından, üzerinde süsleri bulunan kadın şapkaları alınarak başlara geçirilmiştir. Ayrıca **Kanun**'a karşı gelmemek için eski melon şapkalar, hasır şapkalar veya kadınların diktikleri kumaş şapkaların yanı sıra, Avusturya'dan ithal edilen şapkalar da giyilmiştir.¹⁸ Şapka temin edilen bir başka yer de Beyoğlu'nda azınlıklara hitap eden birkaç dükkândır ki, buralar da müşterilerin istilasına uğramıştır. Trakya ve Batı Anadolu'da muhtarlar toptan şapka almakla görevlendirilmişlerdir. İhtiyacı karşılamak için Türkiye'nin ilk kasket fabrikası Karamürsel'de kurulmuş, yerli zanaatkârlar Ankara keçisi kılından fotr şapka imaline başlamışlardır.¹⁹ Şapka almak özellikle savaş sonrası ekonomik kriz nedeniyle oldukça ağır bir yükür. Şapka stoklarının kısa sürede tükenmesi nedeniyle kanun gereği fes ya da kalpak giymek yasaklandığı için yeni şapkalar gelinceye kadar halk bir süre başı açık olarak gezmek zorunda kalmıştır. Bazı umursamaz tüccarların Batı'nın en kötü şapkalarını dahi göndermesi sonucu sokaklar kısa zamanda garip şapkalı insanlarla dolmuş, saygın kişilerin dahi Kasım ayında deniz mevsiminde giyilen beyaz bezden şapkalar giydiği görülmüştür.²⁰

Atatürk'ün Batı Anadolu gezisinde “fes yırtma merasimleri” düzenlenip yerel olarak imal edilmiş şapkalar kendisine sunulurken,²¹ Doğu Anadolu'da şapka aleyhinde olaylar çıkmıştır. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına karşı tepkilerle birleşen bu aleyhte tavır, kısa zamanda doğu illerine yayılmıştır. Malatya, Sivas, Kayseri, Erzurum, Giresun, Rize gibi illerde farklı düzeylerde tepkiler görülmüştür. Bunlardan bazıları duvarlara hakaret içeren beyannameler

¹⁵ **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1925.

¹⁶ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1925.

¹⁷ Fesin yerini alan bu fotr şapkalar Perşembe gecesinden kalıplanarak ertesi günkü Cuma namazında güzel görünmesi sağlanmaktadır. Owen Tweedy, “Turkey in Modern Dress”, **Fortnightly Review**, vol. 127, June 1930, p. 813.

¹⁸ H. CİLT: Armstrong, (1996), **Bozkurt**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Arba Yay., s. 207.

¹⁹ Gentizon, **a.g.e.**, s. 99.

²⁰ **a.g.e.**, s. 105.

²¹ Alexandre Jevakhoff, (1998), **Kemal Atatürk Batı'nın Yolu**, Çeviren: Zeki Çelikkol, İstanbul: İnkılap Yay., s. 259.

asmak, halkı sarık sarmaya kışkırtmak, Kur'an'ın kalkacağı, dul kadınların teşhir edileceği gibi propagandalar yapmak şeklindedir. Bazı yerlerde de şapka karşısında pasif bir direnişin olduğu ve açıktan tepki gösterilmemekle birlikte giymemek suretiyle bu konudaki tavrın gösterildiği anlaşılmaktadır.²² Çoğunluğunu tarikat mensubu ve hocaların oluşturduğu şapka aleyhtarları İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlar hapis, sürgün ve idam cezaları ile cezalandırılmışlardır.²³ Ağır cezalara mahkûm edilenler şapka giymedikleri için değil, şapkayı bahane ederek gerici ayaklanma çıkartmak, kışkırtmak suretiyle dinî politikaya alet edip vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle mahkûm edilmişlerdir.²⁴ Aslında bu olayların temelinde, kökeni İkinci Meşrutiyet ve daha öncesine giden modernleşmeye muhalefetin, Atatürk'ün önderliğinde başlatılan köklü değişime karşı şapka bahane edilerek yeniden açığa çıkması yatmaktadır. Aynı dönemde şapka konusunda bazı istismaların da yapıldığı görülmektedir. Kendilerini “şapka müfettişi” olarak tanıtan kişiler, köylerde sözde kanuna uygun olmayan şapkalar giyenleri para cezasına çarptırmışlardır.²⁵ Şapkaya karşı tepkiler Takriri Sükun dönemi koşullarında oldukça sert bir şekilde bastırılarak iyice büyümeden kontrol altına alınmıştır.

Genç Cumhuriyet'in ilk ve en önemli inkılapları arasında yer alan **Şapka Kanunu**'nun yapılmasının temel gerekçesi, medeni milletlerle arada bir fark gibi algılanan mevcut baş giysisinin değiştirilerek ortak bir giyim tarzına ulaşılmasıydı. Bu değişiklikte amaç, toplum üzerinde psikolojik bir etki yapmaktı. Böylece Batı'nın Türkler hakkındaki olumsuz düşüncelerinin önüne geçilebilecek ve batılılardan farksız olduğunun vurgusu yapılabilecekti. Ancak, giyim değişikliği ile zihniyet değişimi aynı şey değildi ve üstelik bir toplumun giydiği kıyafetlerin kanuni yaptırımlarla düzenlenmesi oldukça ilginç bir durumdu. Amaçlanan şeyin toplumun doğulu zihniyetten batılı zihniyete geçmesini sağlamak olduğu açıktı. Bir görüşe göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında

²² Hüseyin Cahit Yalçın anılarında, Çorum'da sürgünde bulunduğu yıllarda çıkan şapka kanunu karşısında halkın kendisinin giydiği şapkayı adeta görmezden geldiğini ifade ederek, Çorum'da Halk Partisi başkanı olan eşraftan bir kişinin şapka giymek için ortadan çekildiğini ve bir daha kente inmeye karar verdiğinin söylendiğini yazmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın, (2000), **Siyasal Anılar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., s. 378.

²³ Şapka giymeme konusunda direnç gösteren Alaşehir'de oturan Florina muhacirlerinden Kazım, Kayseri'de Mekkeli Arap Hacı Ahmet, Hafızağazade Hoca Hacı, Nebioğlu Vehbi, Medineli Arap Hacı Mehmet Efendi, Kars'lı Hacı Abdullah ve Dokuzuncu Kolordu muharebe bölüğü efradından Mehmet Fahri, bizzat Reisi Cumhuriyet Gazi Mustafa Kemal imzasıyla Takriri Sükun kanunu gereğince İstiklal Mahkemelerine sevk edilmişlerdir. **B. CİLT: A Bakanlar Kurulu Kararları Fonu**, 030.18. 01. 016/69. 1-71. 4.

²⁴ **Şapka Kanunu**'na tepkiler konusunda geniş bilgi için **bkz.:** Aybars, **a. g. e.**, s. 342-353.

²⁵ İstiklal Mahkemesi'nde görülen davada kendilerini şapka müfettişi olarak tanıtan kimselerin “bu giydiğin şapka kanunlara aykırıdır, hizası çok büyüktür.” diyerek on beş Lira para cezası kestikleri, itiraz edenlerden bu paranın iki katını aldıkları veya insanları şapkalarının kirli ve kötü olduğu yönünde tenkit ettikleri ifade edilmiştir. **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Eylül 1926.

yapılan Şapka Kanunu ile halkın diğer toplumsal reformlara tahammülünün sınırları ölçülebilecekti ve kanun bir nevi barometre işlevi görecekti.²⁶

Şapka Kanunu'na ilişkin tepkiler bastırıldıktan ve şapka kullanımı halk arasında yaygınlaştıktan sonra Türkiye'de bu konuya ilişkin zaman zaman bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1932 yılında verilen Cumhuriyet Bayramı Resepsiyonu'nda yaşanan fes krizidir.²⁷ **Şapka Kanunu** üzerinden uzunca bir süre geçmesine rağmen ortadan kaldırılan fes'in bir elçi tarafından dahi kullanılıyor olmasına gösterilen tepki, bu konuya yeni yönetimin ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiği hassasiyete bir örnektir.

Bundan sonra yaşanan bir diğer gelişme de 1934 yılı sonlarında **Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun**'un çıkarılmış olmasıdır. **Şapka Kanunu** ile din adamlarının sarıkla dolaşabilmeleri için vesika almaları şartı getirilmişti, bu **Kanun**'la birlikte şapka ile sokağa çıkmaya başlamışlardır.²⁸

2596 sayılı Kanun, 3 Aralık 1934 tarihinde kabul edilmiş,²⁹ bu **Kanun**'un uygulama şeklini gösteren **Nizamname** ise 18 Şubat 1935 tarihinde yayımlanmıştır.³⁰ **Kanun**'un memleketin bütün kaza ve köylerine kadar nüfuz etmesi konusunda parti müfettişlerine ve vilayetlere gönderilen şifrede, hâlen sarıklarını çıkarmayanların bulunduğu veya hocaların başı açık olarak geldikleri belirtilerek cezai müeyyidelerin sıkı bir biçimde uygulanması gerektiğine dikkat çekilmiştir.³¹ Kıyafetteki değişimin amacı, başka türlü duyan, başka türlü düşünen insanların birleşerek tam bir ulus olgunluğuna ulaşmalarını sağlamaktır.³²

Kılık kıyafet konusu ele alınırken yasal açıdan kadın kıyafetlerine ilişkin bir düzenleme yapılmamış ancak, CHP Genel Sekreterliği'nden illere yollanan gizli genelgede çarşaf ve peçenin kaldırılması konusunda emir verilmiştir. Belgelerden çarşaf ve Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde erkekler tarafından

²⁶ Şaban Sitembölükbaşı, "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 56, Yaz 1999, s. 69.

²⁷ Resepsiyona başında fesi ile katılan Mısır sefiri Abdülmelik Hamza Bey'in sıcağın bunaldığını gören Mustafa Kemal sefere fesini çıkarabileceğini söylemiştir. Bunun bir dayatma olarak algılanması ve haberin İngiliz Reuter Ajansı vasıtasıyla yayılması, olayın büyümesine neden olmuş ve bu durum Türkiye ile Mısır Hükûmeti arasında notalar vermeye varan gelişmelere neden olmuştur. Numan Menemencioğlu'nun diplomatik gayretleri sonucu olay tatlıya bağlanmıştır. Damar Arıkoğlu, (1961), **Hatıralarım**, İstanbul: Tan Matb., s. 348-349.

²⁸ Kendisi de din adamı olan Kutuz Hoca'nın anılarında memleketinde sarık sarma izni alabilmek için Rize Müftülüğüne başvuranların sayısının artmasının Müftüyü zor duruma soktuğu ve bir süre sonra alınan bahsi geçen karar üzerine Müftü'nün de şapka takarak sokağa çıkmasının halk tarafından yadırgandığı belirtilmektedir. **Bkz.:** İsmail Kara, (2000), **Kutuz Hoca'nın Hatıraları**, İstanbul: Dergâh Yay., s. 178.

²⁹ **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 14, s. 30.

³⁰ **Ulus-Cumhuriyet**, 18 Şubat 1935.

³¹ **B.C.A. CHP Fonu**, 490.01. 611. 122. 1.

³² İsmail Hakkı, "İki Büyük Değişiklik Kılık ve Dil", **Yeni Adam**, 20, 12. 1934, Sayı: 51, s. 2.

giyilen ve “kara don” tabir edilen giysinin yasaklanması konusunun 1935 yılındaki CHP Kongresi’nde söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.³³ Bu karar uyarınca Belediyeler aldıkları kararlar peçe ve çarşafı yasaklamışlardır. Örneğin Bartın’da kadınların çarşaf, peçe ve yazma gibi şeylerle yüzlerini kapatmaları yasaktır ve yasağa uymayanlara para cezası verilecektir.³⁴ Maraş’ta 1936 yılı 1 Ocak gününe kadar çarşaf, peçe ve kara donun tamamen kaldırılması sağlanarak kadınların manto, erkeklerinse setre pantolon giymeleri sağlanacaktır. Yozgat, Muğla ve Trabzon illerinden genel merkeze gönderilmiş olan yazılarda çarşaf ve peçenin kaldırılmış olduğu bildirilirken, Sinop’ta alınan kararlar üst düzey memurların ailelerinde bulunan kadınlara Cumhuriyet Bayramı’na kadar manto diktirmeleri, esnafa da üç aylık bir süre tanınarak manto giyilmesinin sağlanmasının planlandığı görülmektedir.³⁵

Bu konudaki eğilim, kanuni yaptırımlar yerine halk arasında propaganda yaparak çarşafın ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. İstanbul’da da aynı uygulamanın yapılması düşünülmüştür.³⁶ Ancak, kılık kıyafete ilişkin ilk düzenlemeler gerçekleştirilirken de sonrasında da kadın kıyafetleri konusunda sergilenen tutum daima temkinli olmuştur. Şapka konusunda takınılan tavırdan farklı olarak olası tepkilere karşı, mesele bölgesel olarak halledilmek suretiyle toplu karşı çıkışlar bir ölçüde engellenmiştir. Yer yer yapılan itirazlar da pek fazla ses getirememiştir.³⁷

Zamanla şapka konusu üzerindeki hassasiyet azalmış, kanun yürürlükte olmasına rağmen şapka, devlet dairelerinde ve günlük hayatta giyilmesi zorunlu olan bir şey olmaktan çıkmıştır. Kadın kıyafetlerinde ise Batı’dan alınan giysi modellerinin moda aracılığıyla yayılması sonucu kendiliğinden bir değişme ve modernleşme olmuştur. Aslında kıyafet konusunun Cumhuriyet dönemi boyunca sorun olarak algılandığı yerler, şehirler olmuş, kırsal kesimde peçe, çarşaf gibi zaten giyilmeyen kıyafetlerle mücadele edilmesi gibi bir sorun yaşanmamıştır. Kıyafet konusunun tekrar sorun olmaya başlaması çok daha sonraları “türban” konusu üzerinde düğümlenecek ve günümüzde de çözümlenmemiş bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır. Şapka ve kılık kıyafet konusunda yapılan düzenlemelerin bugün için dönemi yaşamış veya yaşayanların yakınları olan kimseler tarafından nasıl algılandığını görmek için Ankara’nın merkezi ve ilçelerinde yaptığımız anketin sonuçlarını değerlendirmeye çalışalım.

³³ **B.C.A. CHP Fonu**, 490.01. 17. 88. 1.

³⁴ **Yeni Adam**, 29 Ağustos 1935, Sayı: 87, s. 5.

³⁵ **B.C.A. CHP Fonu**, 490.01. 17. 88. 1.

³⁶ **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1935.

³⁷ Maraş’ın Kılıç Ali Mahallesi’nde kumaş dokuma tezgâhı bulunan Biçuv İbrahim adlı kişinin aba ve şalvar giyilmesinin yasaklanması sonucunda bölgede 250 kişinin işsiz kalacağını beyan ederek, yasağın kaldırılmasını talep etmesi üzerine, karardan vazgeçilmeyeceği, ancak bu dokumacıların setre pantolon kumaşı dokuyarak zararlarının telafi edilebileceği Genel Merkez tarafından bildirilmiştir. **B.C.A. CHP Fonu**, 490.01. 17. 88. 1.

Anketimizin 25. sorusunu oluşturan “Cumhuriyet sonrası fesin yerine şapka ve diğer modern kıyafetlerin giyilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?” şeklindeki soruya katılımcıların % 83’ü olumlu buldukları yönünde cevap vermişlerdir.

Tablo 1: Ankete Katılanların Şapka ve Modern Kıyafetlerin Benimsenmesi Konusundaki Görüşlerine Göre Dağılımı

Seçenekler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığılma Yüzdesi
Kesinlikle destekliyorum.	185	52,7	52,9	52,9
Destekliyorum.	105	29,9	30,0	82,9
Desteklemiyorum.	47	13,4	13,4	96,3
Hiç desteklemiyorum.	13	3,7	3,7	100,0
Toplam	350	99,7	100,0	
Cevapsız	1	,3		
	351	100,0		

Cumhuriyet döneminin en çok tartışma yaşanan konuları arasında yer alan kılık kıyafet konusunun sorulduğu 25. soruya alınan cevaplarda, kılık kıyafette yapılan yeniliği desteklemeyen kesimden şapka kanunu düzenlemesinden ziyade, özellikle kadın giyimine yönelik olarak eleştiri gelmektedir ve bu eleştirilerin önemli ölçüde kırsal kesimde yaşayanlar tarafından dile getirildiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, bir taşra kasabası geleneğine sahip olan Ankara’da, Osmanlı kültürünün hâkim olduğu İstanbul gibi bir şehre oranla çarşaf ve peçe gibi başlangıçta şehir hayatına özgü kıyafetlerin giyilmesi oranı daha düşüktür. dolayısıyla yasaklanması da batıdaki şehirlere oranla daha az etki yapmıştır denilebilir. Şapka kanununun yapıldığı dönemde Hristiyanlara benzeme alameti olarak görülen şapka giyme konusunda günümüze geldiğinde zaten zorunluluk olmaktan çıktığı için bir eleştiriye rastlanmamıştır. Şapka bugün oldukça pratik olarak güneşten koruyan bir başlık olması nedeniyle kabul görmekte ve erkek katılımcıların önemli bir kısmı hâlâ şapka kullanmaktadır.

Ülke düzeyinde resmî bir yaptırımı olmamasına rağmen, inkılapların bir sonucu şeklinde meydana geldiği düşünülen kıyafet değişimi konusunda söylenecek şeyin çok olması, başlangıçta yaşanan dinî kaygıların dışına çıkarak yerini toplumsal yaşama ilişkin kaygılara bırakmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, gerek ilçe ve köylerde gerekse merkezde bugün gözlemlenen giyim tarzının hedeflenen değişime büyük ölçüde uygun olduğu görülmektedir. Modern kıyafetlere karşı eleştiri yapan kişilerin kendi ailelerinin genç kuşaklarında da eleştirdikleri tarzdaki giyim şekli benimsenmiş durumdadır. Erkeklerin giyim şekli ile ilgili herhangi bir tepkiyle karşılaşılmamıştır. Toplumdaki giyim alışkanlığına sınırlı düzeyde olsa dahi eleştiri olmakla birlikte anket katılımcılarının kendi açılarından böyle bir sorun yaşamadıklarını ve medeni kıyafet olarak adlandırılan giyim şeklini benimsediklerini ifade etmek mümkündür. Yöresel giyim tarzının belli unsurları kullanılmakla birlikte giderek giyim şeklinin standartlaştığı söylenebilir. Ancak, 65 yaş ve üzerindeki örneklem grubumuz için kıyafet konusu siyasi bir mesele olmaktan uzak

görünmekle birlikte, toplumun bazı kesimleri için bu konu sorun olmaya devam etmektedir.

Tablo 2: Ankete Katılanların Kıyafetle Modernleşme Arasında Bir İlişki Olup Olmadığına İlişkin Görüşlerine Göre Dağılımı

Seçenekler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığılma Yüzdesi
Kesinlikle katılıyorum.	122	34,8	34,9	34,9
Katılıyorum.	103	29,3	29,4	64,3
Katılmıyorum	100	28,5	28,6	92,9
Hiç katılmıyorum.	25	7,1	7,1	100,0
Toplam	350	99,7	100,0	
Cevapsız	1	,3		
	351	100,0		

“*Kıyafet tarzı ile modernlik arasında bir ilişki var mıdır?*”, şeklinde sorulan soruya verilen cevaplarda % 64 oranında ilişki olduğu düşünülmesine rağmen % 36 oranında ilişki bulunmadığının ifade edilmesi, batılı yaşam tarzını alırken gösterilen tutumun belki biraz fazla ısrarcı olduğuna da işaret etmektedir. (Tablo 2) Bu soruya verilen cevaplar sırasında yapılan yorumların da kadın giyimi konusunda düğünlenmesi, aslında bir bakıma batılı görünümle en çok çelişkiyi oluşturan Osmanlı kadın giyiminin batı ile bütünleştirilmesi amacının ne denli radikal bir girişim olduğunun da göstergesidir. Zamanla kadın giyiminde önemli değişiklikler gerçekleşmesine rağmen konunun siyasi ve dinî tartışmalarda yerini koruması sanırız bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Şapka ve kılık kıyafet konusundaki düzenlemelerin diğer bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi incelendiğinde, anlamlı ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Ankete katılan kadınların % 91’i, erkeklerin ise % 78’i kıyafet konusundaki değişimi benimsemektedir. Bu değişimi benimsemede eğitim düzeyinin etkisi oldukça kuvvetlidir. Eğitim düzeyi yükseldikçe benimseme oranı artarken, eğitim düzeyi düştükçe benimseme azalmaktadır. Örneğin yüksek okul mezunlarının % 97 oranındaki kabul düzeyine karşın, okuma yazma bilmeyenlerde bu oran % 70 olmuştur. “*Bir toplumun giydiği kıyafetlerle modernleşmesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu fikrine katılıyor musunuz?*” şeklindeki 26. soruya verilen cevaplarda katılımcıların % 53’ü katılıyorum şeklinde cevap verirken, % 47’si kıyafetle modernleşme arasında bir ilgi kurmamıştır.

Tablo 3: Toplumda Giyilen Kıyafetlerle Modernleşme Arasında İlişki Kurulması ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

Kıyafetle Modernleşme Arasında İlişki Var mıdır	Cinsiyet		
	Kadın	Erkek	Toplam
Kesinlikle katılıyorum.	45 38,5 %	77 33,0 %	122 34,9 %
Katılıyorum.	39 33,3 %	64 27,5 %	103 29,4 %
Katılmıyorum.	31 26,5 %	69 29,6 %	100 28,6 %
Hiç katılmıyorum.	2 1,7 %	23 9,9 %	25 7,1 %
Toplam	117 100,0 %	233 100,0 %	350 100,0 %

Cinsiyet ile kıyafet değişiminin modernliğin bir gereği olarak görülmesi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kadınların % 71'i kıyafette değişimi modernliğin bir gereği olarak görürken, erkeklerin % 60'ı bu fikre katılmaktadır. Bu bir anlamda kadınların kendileri ile ilgili konulara karşı daha hassas olduklarının bir göstergesidir. Kıyafet konusu Atatürk inkılapları arasında şapka kanunu ile yer almakla birlikte, bu konu daha sonra kadın kıyafetindeki değişim üzerinde yoğunlaşmış ve bugün kılık kıyafet konusu denildiğinde şapka giyme zorunluluğu getiren kanundan ziyade kadınların kara çarşaftan modern kıyafetlere geemesi anlaşılmaktadır. dolayısıyla soruya verilen cevaplarda da bu durum çerçevesinde cevaplar verilmektedir ve kadınların bu konudaki duyarlılıkları anlaşılabilir. Ayrıca eğitim düzeyi arttıa, kıyafetle modernleşme arasında kurulan ilişkinin arttığı gözlenmektedir. Lise ve üzerinde eğitim görenler, kıyafette değişimin modernleşmenin bir gereği olduğunu ifade etmektedirler.

Kılık kıyafet konusu ile laikliği eşleştirdiğimizde de anlamlı bir ilişki çıkmaktadır. Laikliği benimseyenlerin % 90'ı kılık kıyafete ilişkin düzenlemeleri de desteklemektedir. Benimsemeyenler ise kılık kıyafeti % 40 oranında desteklediklerini belirtmektedirler. Bir toplumda giyilen kıyafetle modernleşme arasında ilişki olduğunu düşünenler laikliği destekleyenlerin % 64'n oluştururken, % 34'lk kısmın bu görüşe katılmadığı anlaşılmaktadır.

Kıyafet konusu ile dinî tutum arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dini tutum arttıa kıyafette değişime verilen destek azalmakta iken dinî tutum azaldıkça benimseme artmaktadır. Ancak dinî tutumla olan ilişki, kıyafeti desteklememe oranının % 17 olduğu göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Buna paralel olarak laikliği benimseme ile kıyafet konusunda yapılan yenilikleri benimseme arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yani laikliği benimseyenlerin aynı oranda kılık kıyafetteki değişimi de benimsedikleri anlaşılmaktadır. Son olarak kıyafette yapılan değişiklikle kıyafetin bir modernleşme sorunu olup olmadığının sorgulandığı 25 ve 26. sorulara verilen cevaplar arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. şöyle ki, kılık kıyafette yapılan yenilikleri benimseyenlerin önemli bir kısmı konunun modernleşme ile ilgili olduğunu düşünmektedirler.

Bir başka deyişle, millî bir devlet kurarak vatandaş bilincini geliştirmeye alışan Cumhuriyet idaresi, kıyafet konusunda yaptığı değişiklikle aslında bir zihniyet değişiminin de temelini atmıştır. Anket sonuçlarından da anlaşıldığı üzere, konunun eğitim durumu veya laiklikle olan ilişkisi ve kabul düzeyinin yüksek oluşu, aynı zamanda bir modernlik gereği olarak algılanması, büyük ölçüde benimsendiğini göstermektedir.

1. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kaldırılması

Bakanlar Kurulu'nun **2 Eylül 1925 tarihli Talimatnamesi** ile 773 tekke ve 905 türbe kapatılarak eğitim kurumu olarak değerlendirilmesi amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. lke genelinde daha fazla tekke ve türbe

bulunmasına rağmen, çoğunun terk edilmiş ve harap olması nedeniyle Bakanlığa bildirilmesine gerek görülmemiştir.³⁸ Talimatname'ye göre şeyhler, eğer vakfiyelerinde buna dair hüküm varsa, ölünceye kadar tekkelerinde oturabilecekler; bu vakfiyelerde geçim paraları da (merzukiye) ödenmeye devam edilecektir. Bu işe uygun tekkeler okul olarak kullanılacak, kalanlar satılacak ve elde edilen paralarla köy okulları kurulacaktır.³⁹ Bahsi geçen toplantı salonları mühürlenmiş, Milli Eğitim Bakanlığı sanat değeri bulunan bütün türbelerin korunmasını üzerine almıştır. Türbedarlar o zamana kadar almakta oldukları ücreti alacaklar ve açılacak yerlerde imam, müezzin ve kayyum olarak öncelikle görevlendirileceklerdir. **1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu**'nun tarikatları serbest bırakan 75. maddesi, 1928 tarihli ilga edici Kanun'un müzakeresi sırasında gözden kaçmış ve 3115 sayı ve **5 Şubat 1937 tarihli Kanun**'la bu madde kaldırılmıştır.⁴⁰

Tekke ve türbelerin kapatılmasına ilişkin **Kanun**'la birlikte tekke ve türbeler kapatılmıştır. Tarikat şeyhleri arasında olayı soğukkanlılıkla karşılayanların yanı sıra büyük bir çoğunluk şaşkına dönmüş ancak, durumu teslimiyetle karşılamışlardır.⁴¹ Burada önemli olan bir konu, tarikat çevrelerinin uğradıkları sosyal statü kaybıdır ki, hem maddi olanakları azalmış hem de manevi saygınlıklarını yitirmişlerdir.⁴² Tekke ve zaviyeler kapatılırken görevlilerin maaşlarının kesilmemesine özen gösterilmiştir. Ancak, dini politikaya alet etme suçuyla mahkûm olanların maaşları kesilmiştir. Tarikat mensuplarından bir kısmı okullarda veya camilerde kapıcılık görevi almış, birçoğu da zanaatkârlık yapmak suretiyle çeşitli alanlarda çalışmak durumunda kalmışlardır.⁴³

İncelediğimiz dönemde kapatılan tekke, zaviye ve türbe gibi kurumların başlangıçta dinî ve sosyal alanda önemli bir etkinliğe sahipken, zamanla iç bünyelerindeki bozulmalar nedeniyle bu sona uğramaları kaçınılmaz olmuştur. Yeni yönetimin hep vurgu yaptığı aklı ve bilimi esas alan köklü bir biçimde modernleşme anlayışı ile eski anlayışı temsil eden kişi ve kurumların etkisini azaltmaya çalışması doğrultusunda artık fonksiyonlarını yitirmiş olan tekke ve zaviyeleri ortadan kaldırmaması beklenemezdi. Nitekim bu doğal gidişin sonucu kurum ortadan kalkmıştır. Toplumda uzunca bir süre belirli ihtiyaçları karşılayan bu tür kurumları yasalar aracılığıyla ortadan kaldırmakla, onların etki alanlarının veya sempatzanlarının bir çırpıda yok edilmesini sağlamak şüphesiz

³⁸ Hamit Z. Koşay, "Tekke ve Türbeler Kapandıktan Sonra", **Güzel Sanatlar**, İstanbul, 1949, s. 2.

³⁹ **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1925.

⁴⁰ Jaschke, **a.g.e.**, s. 37; Lewis, **a.g.e.**, s. 407.

⁴¹ Faaliyetlerini sürdürmekte olan Nakşibendi tarikatının bir kolu olan İskenderpaşa Cemaati'nin din ve siyaset ilişkisi bağlamında ele alındığı bir çalışma için bkz: Emin Yaşar Demirci, (1996), **Modernisation, Religion and Politics in Turkey: The Case of The İskenderpaşa Community**, University of Manchester, Ph. D Thesis, Manchester.

⁴² İsmail Kara, "Sonuç Yerine: Tekkeler Kapandı mı?", **Dergâh**, Haziran 1991, Cilt: 2, Sayı: 16, s. 14.

⁴³ Gentizon, **a. g. e.**, s. 126.

mümkün değildir. Nitekim bu tür yapılanmalar gayriresmî ve gizli bir biçimde faaliyetlerini sürdürmüş, hatta çok partili hayata geçişle birlikte bunlar önemli bir oy potansiyeli olarak görülerek çeşitli ödümler verilmiştir.

Cumhuriyet sonrasında kapanan tekke ve türbelerin durumu bu şekilde özetlenmekle birlikte, uyguladığımız ankette 18. soruda yer alan “*Cumhuriyet’in ilanından sonra; tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ve tarikatların faaliyetlerine son verilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?*” şeklindeki soruya verilen cevaplarda % 75 oranındaki desteğe karşın, % 24 oranında karşı çıkış bulunmaktadır.

Tablo 4: Ankete Katılanların Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması ile Tarikatların Faaliyetlerine Son Verilmesi Konusundaki Görüşlerine Göre Dağılımı

Seçenekler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığılma Yüzdesi
Kesinlikle destekliyorum.	196	55,8	56,2	56,2
Destekliyorum.	69	19,7	19,8	75,9
Desteklemiyorum.	69	19,7	19,8	95,7
Hiç desteklemiyorum.	15	4,3	4,3	100,0
Toplam	349	99,4	100,0	
Cevapsız	2	,6		
	351	100,0		

Merkez ile kırsal kesim kıyaslandığında, bu durumu desteklemeyenlerin daha çok kırsal kesimden çıktığı anlaşılmaktadır. Konuyu diğer bağımsız değişkenlerle kıyasladığımızda ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir: Tekke, türbe ve tarikatların son bulmasıyla laiklik arasında anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte; öğrenim durumu, dinî tutum ve laikliğe ilişkin tutum ile aralarında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Şöyle ki, eğitim düzeyi yükseldikçe tekke ve türbelerin kaldırılışına destek artarken, eğitim düzeyi düştükçe bu duruma tepki artmaktadır.

Öte yandan, dinî tutumun artışıyla tekke ve türbelere olan sempati de artmaktadır. Laiklik uygulamalarını destekleyenlerle, tekke ve türbelerin kaldırılmasını destekleyenler doğru orantılıdır. Şunu da belirtmeliyiz ki, laikliği benimsemesine rağmen tekke ve türbelerin kaldırılmasını desteklemeyenler de önemli bir oran teşkil etmektedirler ki, bu da laiklik anlayışının halk arasında yerleşmiş olmasına rağmen, bazı dinî alışkanlıkların bundan ayrı düşünüldüğünü göstermektedir. Başka bir deyişle halkın gözünde bu tip dinî mekânlar aracılığıyla birtakım manevi ihtiyaçları gidermek laikliği benimsemeye engel teşkil etmemektedir.

Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması konusunda da merkezdeki % 13'lük karşı çıkışa karşın, kırsal kesimde bu oran % 32'dir. Uygulama sırasında yapılan görüşmelerde, tekke ve türbe ziyaretlerinde bulunup bulunmadıklarını sorduğumuz kişilerden bir kısmı bu tür yerlere nadir olarak gittiklerini belirtmişlerdir. Bu tür yerlere gidiş sebepleri tek tek sorgulanmamakla birlikte, özel görüşmeler sırasında farklı nedenler belirtilmiştir. Örneğin Ayaş'ın

köylerinde görüşülen bazı kimseler yağmur yağmayan mevsimlerde gidilen belli yerlerden söz ederken, merkezde ise ziyaret amacıyla bazı türbelere gittiklerini söyleyenler bulunmaktadır. Yine şehirde rastlanan kahve falına baktırmak veya medyuma gitmek gibi durumların bu tür ziyaretlerin şekil değiştirmiş biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kapatılan tekke, türbe ve tarikat gibi kurumlar tamamen yok olmamakla birlikte, artık o dönemde sahip oldukları işlevi yerine getirmediğini söylemek mümkündür. Bu tür yerleri talep eden kesimin de çoğunlukla özel amaçlardan hareket ettiği anlaşılmaktadır. Merkez ile kırsal kesim arasındaki farklılık da buralarda yaşayanların ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır.

2. Soyadı Kanunu

Atatürk inkılaplarının en önemli halkalarından biri olarak **Soyadı Kanunu**, bir bakıma daha önce yapılan toplumsal düzenlemelerin âdeta tamamlayıcısı niteliğindedir. Çağdaş anlamda soyadı, kişi hak ve özgürlüklerinin ortaya çıkmasıyla yaygınlaşmış ve bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayanlar vatandaş değil, tebaa statüsünde oldukları için çağdaş anlamdaki kişi hak ve özgürlükleri de oldukça geç gelişmiştir.⁴⁴ Aynı zamanda dil inkılabının ve **Medeni Kanun**'un bir parçası da olan **Soyadı Kanunu**'ndan önce yalnız öz adın, aile adlarının veya doğum yerinin ayırıcı özellik olarak kullanıldığı Osmanlı toplumunda, bu durum nüfus kayıtlarında karışıklıklara, askere alma işlerinde veya iktisadi ilişkilerde zorluklara yol açmaktaydı. Batı tarzı kurumsallaşmanın oldukça geç olarak hayat geçirilmesi ve halkın resmî işlemlere olan ihtiyacının o ölçüde az oluşu soyadına olan ihtiyacın da daha geç hissedilmesine yol açmıştır.

21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen **2525 sayılı Soyadı Kanunu**'nun 1 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe konması kararlaştırılmıştır.⁴⁵ Kendisinden önce gelen inkılapların tamamlayıcısı olarak nitelendirilebileceğimiz **Soyadı Kanunu** ile insanların birbirinden ayırt edilmelerini sağlamanın ötesinde farklı kimliklere sahip olan halkın millî bilince sahip olmalarını temin etmek esastır. Pek çok yenilikten farklı olarak ciddi bir tepkiyle karşılanmayan yasa ile modernleşme yönünde önemli bir mesafe kaydedilmiştir.

Soyadı Kanunu'nun kabulünden bir süre sonra 29 Kasım 1934'te: "Efendi", "Bey", "Paşa" gibi lakap ve unvanların kaldırıldığına dair **Kanun** çıkarılmıştır.⁴⁶

⁴⁴ Temuçin Faik Ertan, "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: **Soyadı Kanunu**", **Kebikeç**, Sayı: 10, 2000, s. 257-258.

⁴⁵ Soyadı Kanununun tam metni için bkz: **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 13, s. 861-862.

⁴⁶ **Kanun**'a göre: **Madde 1:** Ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar. **Madde 2:** Sivil rütbe ve resmî, nişanlar ve madalyalar kaldırılmıştır. Ve bu nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları bundan müstesnadır. Türkler yabancı devlet nişanları da taşıyamazlar. **Madde 3:** Askeri rütbelere adın başına gelmek üzere kara ve havada Müşirlere Mareşal, Birinci Ferik, Ferik ve Livalara General, Denizde Birinci Ferik, Ferik ve Livalara Amiral, denilir. Generallerin ve Amirallerin derecelerini

Kanun'un çıkarılmasında soyadı alacak olanların daha önce kullandıkları lakap ve unvanları soyadı olarak almalarına engel olmak temel amaçtır.⁴⁷ **Kanun**'un Ocak 1935'te yürürlüğe girmesi kararlaştırılmış ancak diğer uygulamalarda olduğu gibi bunda da memur ve öğretmenlerin halka öncülük etmesi amacıyla 31 Aralık'a kadar soyadı alarak sicile yazdırmaları istenmiştir.⁴⁸ **Kanun**'un hayata geçirilmesinden sonra, soyadı alma işi kamuoyunu en çok meşgul eden konu olmuştur. Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı⁴⁹ **24 Kasım 1934 tarihinde 2587 no'lu Kanun** ile verilmiş ve **Resmî Gazete**'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁰

Basın bu konuya büyük ölçüde yer vermiş ve soyadı almak isteyenlere yayınları aracılığıyla destek olmuştur.⁵¹ Başlangıçta soyadı almaya ilişkin kurallar belirtilmediği için soyadı alma konusunda bazı kargaşalıkların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Bu kargaşalıkların önüne geçilebilmesi amacıyla İç İşleri Bakanlığınca **Soyadı Nizamnamesi** yayımlanmıştır.⁵²

Vatandaşların soyadı alma konusunda gösterdiği hassasiyet oldukça yüksektir. **Kanun**, 2 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe girecek olmasına rağmen soyadlarını tespit edenler, bunları tescil ettirebilmek için nüfus dairelerine müracaat etmişler ve işleme konmayan yüzlerce dilekçe buralarda birikmiştir.⁵³ Bu konuda acele edenlerden bir kısmı da başkalarının kendi aldıkları soyadını almalarını engellemek amacıyla aldıkları soyadlarını gazetelerde ilan etmişlerdir.⁵⁴

---

gösteren unvanlarla Deniz Müşirleri unvanlarının ve diğer askeri rütbelerin karşılıkları Ali Askeri Şurası kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasdiki ile konulur. **Madde 4:** Bu kanun neşri tarihinden muteberdir. **Madde 5:** Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti mezundur. Arıburnu, **a.g.e.**, s. 205-206.

⁴⁷ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1934.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1934.

⁴⁹ Atatürk'e bu soyadı verilmeden önce kendisine önerilen soyadları şunlardır: Eteal-Etil, Etealp, Korkut, Arız, Ulaş, Yazır, Emen, Çoğuş, Salır, Begit, Ergin, Tokuş, Beşe. Ayrıca Çankaya'da yapılan son toplantıda Türkata, Türkatası gibi soyadları üzerinde konuşulurken Konya Milletvekili Naim Hazım Onat söz alarak bu adların Türkçenin gramer yapısına uygun olmadığını, tarihimizde "Atabey" diye bir unvan olduğunu, bey'in, emirin, şehzadenin hatta hükümdarın ilimde, idarede, askerlikte mürebbisi, müşaviri, hocası anlamına geldiğini; Türk'e her alanda atalık etmiş, Türklüğü kurtarmış, istiklaline kavuşturmuş olan büyük Gazi'ye de "Atatürk" denilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. M. Şakir Ülkütaşır, "Atatürk'e Bu Soyadı Nasıl Verildi ve Bunu Kim Buldu", **Millî Kültür**, Kasım-Aralık 1980, Ocak 1981, s. 6.

⁵⁰ **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 16, Ankara, 1935, s. 4.

⁵¹ Soyadı kanununun basındaki etkileri hakkında bkz: Necati Gökbalp, (1996), **Türk Basımında Soyadı Kanunu**, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, İstanbul.

⁵² **Nizamname** Bakanlar Kurulunca 24 Aralık 1934 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. **B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararları Fonu**, 030.18. 01. 50.87. 15.

⁵³ **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1934.

⁵⁴ Bu ilanlardan birine örnek olarak: "Atalarım yedi göbekten artık 'Açıkgözoğlu' soyadını taşımışlar. Bu ad benim nüfus cüzdanımda öteden beri kayıtlıdır. Bu soyadımı değiştirmiyorum. Başkaları almasın, diye ilan ediyorum. Ahmed İhsan Açıkgözoğlu. **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1934.

Soyadı alma konusunda ilk günlerde bir bocalama olduğu anlaşılmaktadır. Lakap ve unvanların alınmasının yasaklanması aile adlarının kullanılmasına engel olmuş ve yeni isimlerin aranmasını gerekli kılmıştır. Ancak yasaya rağmen aile adlarını kullananlara rastlanmaktadır.⁵⁵ Yine halk arasında lakaplarına *-oğlu* eki getirerek kullananlar da görülmektedir. Bu durum sanırız bölgede bulunan mülki amirin bu konuda gösterdiği tutuma bağlıdır.

Çeşitli bölgelerde **Soyadı Kanunu**'nun uygulamasına ilişkin olarak yapılan çalışmalarda eski lakapların korunmasının yanı sıra, bu lakapların sonlarında bulunan *-oğlu* veya *-zade* eklerinin çıkarılması sonucu oluşturulan soyadlarına rastlanmaktadır. *Kütükçüzade* yerine *Kütükçü* veya *Kavsaoğlu* yerine *Kavsa* vb. Uygulamadaki ilginç noktalardan biri de bazı ailelerde farklı soyadlarının bulunmasıdır. Baba ve oğul arasındaki bu farklılığa açıklama olarak evlerin ayrılığı gösterilmiştir ki, bu da **Kanun**'un Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yeterince anlaşılmadığını göstermektedir.⁵⁶

Soyadı konusunda gösterilen bir hassasiyet de farklı milliyet, ırk veya aşiret adlarını çağrıştırmaması gerekliliğidir. Bu konuda halkın münevverler aracılığıyla uyarılması ve doğru adların alınması çağrılarına rağmen⁵⁷ yabancı isimleri çağrıştıran pek çok soyadın alındığı görülmektedir. Bu soyadların önemli bir kısmı Avrupa ülkelerinin isimlerini çağrıştırmaktadır. Örneğin Fransızvari isimlerden *Ekler Eclairé*'den, *Elöve Eleve*'den gelmektedir. Almanvari isimlere örnek olarak sonu *-man* eki ile biten *Çipman, Işıtman, Bergman*, İtalyan, Rum veya Arnavut isimlerini andıran isimlere de: *Dino, Koçu, Rado, Demso* vb. verilebilir. Daha kanunun görüşmeleri sırasında bu konuya dikkat çekilmiş ancak, uygulamadaki esnek tutum, bu isimlerin alınmasında etkili olmuştur.⁵⁸

⁵⁵ Örneğin Dâhiliye Vekilliği yapmış olan Saracoğlu Şükrü aile adını soyadı olarak alırken, Uşakzade lakabına sahip olan Hâlit Ziya, “Uşaklıgil” soyadını almış ve gazete aracılığıyla da duyurmuştur. **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1935.

⁵⁶ Soyadı kanununun uygulamasına ilişkin olarak Çankırı ve Safranbolu’da yapılan çalışmalar için bkz.: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “**Soyadı Kanunu**’nun Tatbikatı”, **Çığır**, Aralık 1941, Sayı: 111, s. 312-315; Ağustos 1942, Sayı: 117, s. 195-197.

⁵⁷ Ahmet Köyer, “Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lazım”, **Ülkü**, Nisan 1936, Sayı: 38, Cilt: 7, s. 115.

⁵⁸ Yabancı adlara benzetilen isimlere örnek olarak; Ablay, Akerson, Alber, Alpas, Apa, Argeşo, Ariner, Arno, Arsan, Auf, Ayiter, Bakuy, Barga, Barken, Bayav, Bayer, Becker, Bekey, Bekit, Bekman, Beler, Berik, Berkson, Beyker, Bilgutay, Bilman, Birce, Birman, Birson, Boray, Bür, Büvener, Cendey, Centilmen, Ciliz, Con, Coner, Coper, Cuman, Çerçel, Çif, Çoyur, Dangel, Denker, Dilmən, Doler, Dora, Elbi, Elok, Erispay, Eromay, Ertüvin, Etensel, Fantezi, Filmer, Firman, Fridman, Gensoy, Germen, Gorey, Goymad, Görner, Guleman, Hakman, Hayman, Hetnen, Hitey, Hünerman, Hüsfer, İrengun, İsen, İzisel, Jeller, Kamsay, Kapelman, Karlman, Karul, Kavur, Kazuk, Kender, Kesman, Keymen, Keyn, King, Kipa, Kiper, Kipurul, Korman, Korol, Korsal, Koşi, Koter, Köner, Kulin, Kuman, Kuntman, Küley, Lefter, Limbat, Liver, Loker, Lugol, Lüten, Maaar, Maktav, Manço, Milar, Moray, Mormana, Möney, Nakao, Normana, Odar, Onganer, Özelsel, Poroy, Potamos, Pura, Rit, Robenson, Ruacan, Sagay, Salem, Sander, Sanus, Saya, Sayran, Seler, Semker, Senya, Seray, Sidal, Sirel, Sirvoy, Sonat, Sunter, Süyür Şarman, Şuşut, Tanker, Taysi, Tem, Terceman, Tezman, Tigay, Til, Tiniç, Tongris, Tunger, Turan, Tuza,

Soyadı Kanunu'nun uygulaması için verilen iki yıllık sürenin sonunda büyük ölçüde soyadı alma işleminin tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda ihmal olanların da o sırada CHP Genel Merkezi'nden Halkevlerine ve öğretmenlere yapılan uyarılar aracılığıyla soyadı almaları sağlanmıştır.

Soyadı konusuna 1940'lı yıllarda getirilen eleştirilerde, **Soyadı Kanunu** ile yapılmak istenen şeyin alınacak soyadların öz Türkçe kelimeler olması sağlamak olduğu, ancak gerek uygulamadaki ihmallerden gerekse insanların tercihleri sonucu konunun amacından saptığına işaret edilmektedir. Dönemin yükselen Türkçülük faaliyetlerinin bir parçası olarak üzerinde hassasiyetle durulan bu konu; **Tanrıdağ, Bozkurt** ve **İş Dergilerinde** 1942-1945 yılları arasında yoğun olarak ele alınmış, buradaki yayınların etkisiyle pek çok kişi mahkemelere başvurarak soyadlarını aile adları ile değiştirme kararı almışlardır.⁵⁹ Soyadı konusundaki karmaşayı eleştirenlerden biri olan Hıfzı Veldet de yukarıdaki eleştirilerin yanı sıra, bazı vatandaşların soyadı alma işine gönülsüz katıldıklarını, çoğu köylü olan bu vatandaşların listelerdeki moda isimlerden aldıklarını, "devlet adı" dedikleri yeni soyadlarını ancak, devlet dairesine işleri düştüğünde hatırladıklarını ve yine lakaplarını kullandıklarını belirterek meselenin yeniden ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁰ Yazara göre soyadı disiplini sağlamada tek yol, mevcut soyadların sonuna "oğlu" eki getirilerek kullanılmasıdır.⁶¹

Atatürk inkılapları arasında önemli bir yere sahip olan ve millî devletin oluşumunda önemli bir katkı sağlayan soyadı konusuna günümüz perspektifinden bakıldığında, bu yenilikle amaçlanan büyük ölçüde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. o günün Türkiye'sinde vatandaşların büyük bir kısmı Kanun'un soyadı alma konusunda verdiği süre dolmadan soyadlarını alarak ortak bir tutum sergilemişlerdir. Soyadı konusunun 40'lı yıllarda gündeme gelmesi, Atatürk ilkelerinden biri olan milliyetçilik anlayışındaki değişim sonucunda Turancılığa varan Türkçülük söyleminin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Soyadı konusunu ele alan ve bu görüşe sahip bilim adamları belli ölçüde haklı olmakla birlikte (özellikle Kanun'un ruhuna aykırı olarak Batılı dillerde kullanılan isimlere benzetmek suretiyle soyadı alınması konusunda) **İş Dergisi**'nin yayınladığı yazılarının çoğunluğunun değiştirilmesi ile sonuçlanacak olan önerileri, pek makul olmasa gerektir. Aslında gerek yayınlanan Nizamname aracılığıyla gerekse her bölgede memur ve öğretmenlerin görevlendirilmesi şeklinde konunun üzerinde

---

Tür, Türsen, Umul, Unta, Urcun, Urga, Urus, Usman, Usota, Ussta, Yarman, Yelmer, Yonat, Yorga, Yorka, Yunel, Yüm, Yümer, Yüngül, Zander, Zifer vb. verilebilir. Bu konuda geniş bilgi için **bkz.:** Z. Fahri Fındıkoğlu, "Çocuklarımızın İsimleri", **İş Dergisi**, 1943, Cilt: 9, Sayı: 34, s. 127-139.

⁵⁹ Soyadı değiştiren kişilerle ilgili mahkeme kararları ile ilgili olarak **İş Dergisi**'nin 1945 yılındaki sayılarına bakılabilir.

⁶⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Nüfus Disiplini ve Soyadı Anarşisi", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1945.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1945.

hassasiyetle durulmasına rağmen, Kanun'a aykırı soyadı alınması, uygulamadaki ihmal veya bilgisizlikten kaynaklanmıştır.

Halk arasında soyadı konusunu sorgulamak amacıyla anketimizin 29. sorusunu oluşturan "**Soyadı Kanunu** 'nun kabul edilmesi, lakap ve unvanların kaldırılması konusunda ne düşünüyorsunuz?" şeklindeki soruya verilen cevaplarda **Soyadı Kanunu** 'nun % 97 oranında desteklendiği görülmektedir.

Tablo 5: Ankete Katılanların **Soyadı Kanunu** 'nun Kabul Edilmesi Konusundaki Görüşlerine Göre Dağılımı

Seçenekler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığılma Yüzdesi
Kesinlikle destekliyorum.	231	65,8	66,4	66,4
Destekliyorum.	104	29,6	29,9	96,3
Desteklemiyorum.	9	2,6	2,6	98,9
Hiç desteklemiyorum.	4	1,1	1,1	100,0
Toplam	348	99,1	100,0	
Cevapsız	3	,9		
	351	100,0		

Kanun'un günlük hayattaki işleri kolaylaştırması nedeniyle yüksek oranda kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Genellikle soyadı konusuna verilen cevaplarla diğer konular arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Konunun aynı zamanda dil inkılabının bir parçası olması nedeniyle 27. soruyla olan ilişkisi sorgulandığında da anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Bu da **Kanun** 'un öz Türkçe hareketiyle olan ilgisinin çoğunlukla entelektüellerin işi olduğunu ve halkın bu konuyla pek ilgili olmadığını göstermektedir. Zaten alınan soyadların çoğunlukla öz Türkçe olmaması da bu durumu açıklamaktadır.

Yukarıda bahsedilen yabancı kelimeleri çağrıştıran soyadların toplumda pek fazla kabul görmediği de görüşmeler sırasında tespit edilen bir durumdur. Bugün artık bahsedilen türde soyadları yok denecek kadar azdır. Eğitim durumunun soyadı konusunu etkileyip etkilemediğini sorgulamak üzere yapılan çapraz **tablo**da da anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Yani her türlü eğitim düzeyine sahip olan vatandaşlar tarafından konunun anlaşılabilir benimsendiği görülmektedir.

Anket sırasında yapılan görüşmelerde özellikle kırsal kesimde lakap ve unvanların hâlen ayırt edici bir özellik olarak kullanılmakta olduğu, ancak bu durumun soyadı konusunu benimsemeye engel teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerden soyadlarının alınma öyküsünü bilenlerin ifadelerine göre, soyadı alındığı sırada aile adlarının alınmasının kanun gereği yasak olması nedeniyle, çoğunlukla o dönemde nüfus dairelerinde veya köylerde bulunan listelerden beğenilen soyadlarının seçildiği anlaşılmaktadır. Lakap ve unvanlar

kişilerin ailelerinin belli bir özelliğinden kaynaklanmasına rağmen, yeni alınan soyadlarının sadece yasa gereği anlamı düşünülmezsizin alındığı görülmektedir.

Ayrıca **Soyadı Kanunu**'nun üzerinden bir süre geçtikten sonra, soyadının isimden önce mi, sonra mı gelmesi gerektiği veya “oğlu” ekiyle bitmesi merkezinde ele alınan tartışmaların da toplumun gündeminden artık tamamen çıktığını söylemek mümkündür. Dil inkılabının bir parçası olarak hayata geçirilen soyadı kanunun anlaşılması ve benimsenmesi, devletin gösterdiği hassas tutumun da etkisiyle yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

3. Hafta Tatili Kanunu

Cumhuriyet öncesi dönemde dinî bayram günlerinin tatil edilmesi dışında, hafta tatili yapma geleneği yoktu. Çalışanlar için haftanın belli günlerinin tatil edilmesi Cumhuriyet sonrasına rastlamaktadır. Cumhuriyet sonrası sosyal alanda yapılan yeniliklerden biri olarak Cuma gününün tatil olması 2 Ocak 1924 tarihinde kabul edilmiş ve yayımlandıktan on gün sonra yürürlüğe girmiştir. İktisadi yapıda çalışanların işverenler karşısında haklarının devlet tarafından güvence altına alınması anlamına gelen **Hafta Tatili Kanunu**'na, açık olması zorunlu olan müesseselerin belirtilmesi ile de pek fazla tepki gelmemiş, zaten fiili olarak uygulanmakta olan durum resmîyet kazanmıştır. Laiklik olgusunun henüz hassasiyet kazanmadığı bir döneme rastlaması nedeniyle tatilin Cuma günü olmasında çoğunluğun hemfikir olduğu anlaşılmaktadır.

Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanun teklifinin hazırlanması ve kabul edilmesi 1935 yılını bulmuştur. **Kanun**'un gerekçesinde 29 Ekim, 30 Ağustos, 23 Nisan vb. milletin müştereken sevinç duyduğu günlerin ulusal bayram olarak kutlanması gerektiği, dinî bayramların yanı sıra mayıs'ın birinci günü ve 31 Aralık ve 1 Ocak günlerinin de bütün medenî milletlerde olduğu gibi tatil olarak kabul edildiği, ekonomik açıdan farklı bir günü tatil yapmakla önemli kayıplara uğranıldığından Pazar gününün Türkiye'de de tatil olması gerektiği belirtilmiştir.

Hafta Tatili Kanunu'nun temel gerekçesi ekonomik olmakla birlikte Türkiye'nin modernleşme çizgisinde İslami değerleri sembolize eden bir unsurun daha ortadan kaldırılması anlamına da gelmektedir.⁶² Basında Pazar gününün tatil olmasının kamuoyunda sevinç uyandırdığı, özellikle bankacılar, ekonomi alanında çalışanlar ve endüstriyel işlerle uğraşanların kararı sevinçle karşıladığı, ülkemizde iş yapan batılı devletlerde de bu kararın memnuniyet yarattığı belirtilmektedir.⁶³ **Kanun**'un uygulandığı ilk gün devlet daireleri Cumartesi günü saat 1'de kapatılmıştır. o günü kırlarda ve bahçelerde tatil olarak

⁶² Eleanor Bisbee, (1951), **The New Turks Pioneers of the Republic 1920-1950**, Philadelphia, p. 25.

⁶³ **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1935.

geçiren halkın resimleri gazetelerde yer almıştır.⁶⁴ Hafta tatilinin Pazar oluşunun bir anlamı da, özellikle İstanbul'da bulunan gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında yaşanan ikiliğin giderilmesidir. Artık beraberce tatil yapılarak beraberce çalışılacaktır.⁶⁵ Ancak tatil konusunun daha ziyade büyük şehirlerde bir dinlenme biçimi olarak algılandığını söylemek mümkündür. Nüfusun % 80'inin kırsal kesimde yaşadığı Türkiye'de, **Kanun** ilk etapta devlet memurlarını ilgilendirmekle birlikte, halk arasında hissedilişi Pazar günü dükkânların açık olmamasından dolayı gıda ve ihtiyaç maddelerini bir gün önceden temin etmek suretiyle gerçekleşmiştir.

Uygulamanın Belediyelerce denetlendiği hafta tatili ve diğer resmî tatillere, gerek yapılışı sırasında gerekse sonrasında herhangi bir tepkinin olmadığı gözlenmektedir. Sanırız bunun nedeni dinî bir gelenekten kaynağını alan Cuma tatilinin artık bu yıllara gelindiğinde yerleşen laiklik anlayışı nedeniyle pek fazla tepki almaksızın Pazar günü ile yer değiştirmesidir. Üstelik artan iktisadi ilişkilerin bunu gerekli kılması, kabul edilmesini kolaylaştıran en önemli etken olmuştur.

Tablo 6: Ankete Katılanların Hafta Tatilinin Cuma Gününden Pazar Gününe Alınması Konusundaki Görüşlerine Göre Dağılımı

Seçenekler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığılma Yüzdesi
Kesinlikle destekliyorum.	124	35,3	35,5	35,5
Destekliyorum.	96	27,4	27,5	63,0
Desteklemiyorum.	82	23,4	23,5	86,5
Hiç desteklemiyorum.	47	13,4	13,5	100,0
Toplam	349	99,4	100,0	
Cevapsız	2	,6		
	351	100,0		

Anketimizin “*Hafta tatilinin Cuma gününden Pazar gününe alınması konusunda ne düşünüyorsunuz?*” şeklindeki 31. sorusuna verilen cevaplarda **Kanun**'un % 63 oranındaki desteğe karşın % 36 oranında desteklenmediği görülmektedir (**Tablo 6**).

Diğer inkılaplara nazaran daha düşük düzeyde kabul gören hafta tatili konusu, kırsal kesimle merkez kıyaslandığında, merkezdeki desteğin % 80'i geçmesine rağmen, kırsal kesimde bu oranın % 40'larda kaldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle bu durumu benimsemeyenler benimseyenlerden daha fazladır. Yapılan görüşmelerde bunun nedeni olarak çoğunlukla Cuma gününün Cuma namazı nedeniyle tatil edilmesi gerektiği fikri öne sürülmüştür. Ayrıca Hristiyanların dinî günlerini tatil etmelerine karşın, Türkiye'de dinî gün olan

⁶⁴ Cumhuriyet, 2 Haziran 1935.

⁶⁵ Cumhuriyet, 3 Haziran 1935.

Cuma'nın tatil olmaması eleştirilmektedir. Bu düşünce yapısı, **Hafta Tatili Kanunu**'nun ilk kez gündeme geldiği 1924 yılında, Meclis'te hâkim olan düşünce ile aynıdır. Buna karşın 1935 yılında hafta tatilinin Pazar gününe alındığı Meclis görüşmelerinde, Cuma gününü savunan kimseye rastlanmamaktadır. Bunda Meclis yapısının bu döneme gelindiğinde ortak görüş ve düşünceye sahip bir yapı sergilemesinin ve farklı seslere yer vermemesinin payı büyüktür.

Sorulara verilen cevaplarla arasındaki ilişkilere bakıldığında, dinî tutumun hafta tatilini benimseme düzeyiyle anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Dinî tutum arttıkça hafta tatilinin Pazar oluşuna tepki artmakta, dinî tutum azaldıkça da bu tepki azalmaktadır. Buna paralel olarak laikliği benimseme oranı ile kıyaslandığında da anlamlı bir ilişki görülmektedir. Laikliği benimsemeyenlerin yaklaşık % 90'ı hafta tatilinin Pazar oluşuna da karşı çıkmaktadırlar. Eğitim durumunun hafta tatili ile olan ilişkisi sorgulandığında ise, eğitim düzeyinin yükseldiği oranda hafta tatili benimsenirken, eğitim düzeyi düştükçe hafta tatiline itirazlar yükselmektedir.

Tablo 7: Hafta Tatilinin Değiştirilmesi ile Kimlik Tercihi Arasındaki İlişki

Hafta tatilinin değiştirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?	Kimlik Tercihi				
	T.C.	Türk	Müslüman	Diğer	Toplam
Kesinlikle destekliyorum.	67 55,4 %	35 45,5 %	18 12,6 %	4 57,1 %	124 35,6 %
Destekliyorum.	27 22,3 %	25 32,5 %	43 30,1 %		95 27,3 %
Desteklemiyorum.	21 17,4 %	12 15,6 %	47 32,9 %	2 28,6%	82 23,6%
Hiç desteklemiyorum.	6 5,0 %	5 6,5 %	35 24,5 %	1 14,3%	47 13,5 %
Toplam	121 100,0 %	77 100,0 %	143 100,0 %	7 100,0%	348 100,0 %

Kimlik konusunun etkisinin görüldüğü diğer bir konu da, hafta tatilinin değiştirilmesi üzerinde görülmektedir. Müslüman kimliği öncelikli olanların % 42'si bu konuyu desteklerken, % 57'si desteklememektedir. Desteklememe oranı Türk ve T.C. Vatandaşı kimliği öncelikli olanlarda % 22 olarak görülmektedir. Bu konu siyasal bir tepki olmaktan öte, tercih şansı olduğunda seçilebilecek bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki desteklememe yönünde cevap verenler, günlük hayatlarında tatil gününün Pazar günü olmasına uyum göstermekle birlikte, bir temenni olarak dile getirmektedirler. Ayrıca anket uygulanan kesimin yaşları itibarıyla çalışma hayatının dışında olmaları, olası sorunlar üzerinde düşünmelerini engelleyerek pratik kaygılarından uzak olmalarına yol açmaktadır şeklinde de düşünülebilir. Bu durum bize dinin toplumsal hayattaki yerinin önemini koruduğunu ifade etmektedir. Uygulamadaki duruma uyum gösterilmekle beraber, tercih noktasında bugünkü

durumun kabul düzeyinin diğer konulara oranla yüksek olmadığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Anket çalışmamızın sonuçlarında da belirtildiği üzere, geleneksel toplum yapısı korunduğu ölçüde yeniliklere karşı daha temkinli bir duruş sergilenirken, geleneksel değerlerden uzaklaşıldığı ölçüde yenilikler sorgulanmaksızın benimsenmektedir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus, şartlara uygun olarak bir yeniliği benimsemekle modern olmak arasında fark olduğudur. Modern yaşamın unsurlarına sahip olmak, modern bir toplum olmakla sonuçlanan bir durum değildir. Örneğin modern bir eğitim sistemi içinde yetişen bireylerin tamamı modern bireyler olamayabilir. Kısaca modernleşme hedefini gerçekleştirebilmek için ideal olduğu düşünülen değerlerin ülkenin kendi kültürel birikimi ile şekillenmesi ve biçimden çok öze yönelik olması gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminde çağdaş medeniyet seviyesine çıkmak amacıyla yapılan tüm yeniliklerin üzerinden üç çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman geçtikten sonra, ne ölçüde Türk toplumunun kendi kültürünün ve geleneğinin bir parçası olarak algılandığı, sorulması gereken bir sorudur. Bu soruya cevap bulmak amacıyla Ankara örneğinde yapılan bu çalışmada, topluma getirilen bir yeniliğin gündelik yaşamla olan ilgisi oranında kabullenme veya reddetme ile karşılandığı anlaşılmaktadır. Dönemin radikal sayılabilecek değişikliklerinin çoğu, bugün artık toplumun farklı açılardan da gelişmesinin bir sonucu olarak normal karşılanmaktadır. Artık tartışma zemini bulmayan pek çok konu, değişen dünya şartları gereği gündeme gelmemektedir. Türkiye'nin henüz tamamlanmamış olan modernleşme süreci, günümüzde farklı bir seyir takip ederek devam etmektedir. Dünyada teknolojik alanda yaşanan gelişmenin baş döndürücü hızı karşısında seyirci konumunda kalmanın ve bu tür gelişmelere katkıda bulunmakla değil, sadece almakla yetinmenin Batı'daki modernleşme olgusunun ruhunu kavrayamamaktan ileri geldiği ve Atatürk döneminde, o günkü koşullar içinde sağlanan gelişmenin daha sonra aynı ölçüde gerçekleştirilemediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arıkoğlu, Damar, (1961), **Hatıralarım**, İstanbul: Tan Matb.
 Armstrong, H. C., (1996), **Bozkurt**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Arba Yay.

B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararları Fonu, 030.18.01.016/69.1-71. 4.

B.C.A. CHP Fonu, 490.01.17.88.1.

B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararları Fonu, 030.18.01.50.87.15.

B.C.A. CHP Fonu, 490.01.611.122.1.

B.C.A. CHP Fonu, 490.01.17.88.1.

B.C.A. CHP Fonu, 490.01.17.88.1.

Bisbee, Eleanor, (1951), **The New Turks Pioneers of the Republic 1920-1950**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Cumhuriyet, 1 Aralık 1934.

Cumhuriyet, 1 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 10 Ocak 1935.

Cumhuriyet, 16 Kasım 1934.

Cumhuriyet, 19 Ekim 1945.

Cumhuriyet, 2 Haziran 1935.

Cumhuriyet, 22 Kasım 1934.

Cumhuriyet, 24 Aralık 1934.

Cumhuriyet, 29 Mayıs 1935.

Cumhuriyet, 3 Haziran 1935.

Cumhuriyet, 4 Eylül 1925.

Cumhuriyet, 7 Eylül 1925.

Demirci, Emin Yaşar, (1996), **Modernisation, Religion and Politics in Turkey: The Case of The İskenderpaşa Community**, University of Manchester, Ph. D. Thesis, Manchester.

Doğaner, Yasemin: (2002), **Atatürk İnkıplarının Topluma Yansıması –Ankara Örneği–**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 16, Ankara, 1935.

Ertan, Temuçin Faik, (2000), “Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: **Soyadı Kanunu**”, **Kebikeç**, Sayı: 10, s. 257-258.

Fındıkoğlu, Z. Fahri : “Çocuklarımızın İsimleri”, **İş Dergisi**, 1943, Cilt: 9, Sayı: 34, s. 127-139.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “**Soyadı Kanunu**’nun Tatbikatı”, **Çığır**, Aralık 1941, sayı: 111, s. 312-315; Ağustos 1942, sayı: 117, s. 195-197.

Gentizon, Paul, (1993), **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, Çev: Fethi Ülkü, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay.

Gökalp, Necati, (1996), **Türk Basınında Soyadı Kanunu**, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, İstanbul.

Hâkimiyeti Milliye, 23 Eylül 1926.

Hâkimiyeti Milliye, 4 Eylül 1925.

İsmail Hakkı, “İki Büyük Değişiklik Kılık ve Dil”, **Yeni Adam**, 20.12.1934, Sayı: 51, s. 2.

Jevakhoff, Alexandre : (1998), **Kemal Atatürk Batı’nın Yolu**, Çeviren: Zeki Çelikkol, İstanbul: İnkılap Yay.

Kara, İsmail : (2000), **Kutuz Hoca’nın Hatıraları**, İstanbul: Dergâh Yay.

----, “Sonuç Yerine: Tekkeler Kapandı mı?”, **Dergâh**, Haziran 1991, Cilt: 2, Sayı: 16.

- Karay, Refik Hâlid, (1990), **Bir Ömür Boyunca**, İstanbul: İletişim Yay.
- Koşay, Hamit Z. (1949), “Tekke ve Türbeler Kapandıktan Sonra”, **Güzel Sanatlar**, İstanbul.
- Köyer, Ahmet, “Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lazım”, **Ülkü**, Nisan 1936, Sayı: 38, Cilt: 7, s. 115.
- Lewis, Geoffrey, (1959), **Turkey**, London: Ernest Benn Ltd.
- Rıza Nur, (1991), **Hayatım ve Hatıratım I, Dr. Rıza Nur Kendini Anlatıyor**, İstanbul: İşaret-Ferîşat Ortak Yay.
- Robinson, Richard D., (1963), **The First Turkish Republic**, Harvard University Press, Cambridge.
- Sitembölükbaşı, Şaban, “Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları”, **Türkiye Günlüğü**, sayı: 56, Yaz 1999, s. 69.
- TBMM Kanunlar Dergisi**, c. 13, s. 861-862.
- TBMM Kanunlar Dergisi**, c. 14, s. 30.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, s. 231.
- The Economist**, November 7, 1925.
- The Illustrated London News**, December 26, 1925.
- The Illustrated London News**, January 2, 1926.
- The Spectator**, January 11, 1930.
- Tweedy, Owen, “Turkey in Modern Dress”, **Fortnightly Review**, vol. 127, June 1930.
- Ulus**, 18 Şubat 1935.
- Ülkütaşır, M. Şakir, “Atatürk’e Bu Soyadı Nasıl Verildi ve Bunu Kim Buldu”, **Milli Kültür**, Kasım-Aralık 1980, Ocak 1981.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, “Nüfus Disiplini ve Soyadı Anarşisi”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1945.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, (2000), **Siyasal Anılar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Yeni Adam**, 29 Ağustos 1935, Sayı: 87, s. 5.
- Yılmaz, Mustafa: (1993), **British Opinion and The Turkish Republic**, University of Manchester Department of Middle Eastern Studies Ph. Thesis.